

Eberhard SCHOCKENHOFF, *Grundlegung der Ethik. Ein theologischer Entwurf*, Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2014., 791. str.

Među iznimno važnim teološkim djelima nedavno tragično preminulog moralnog teologa svjetskog glasa Eberharda Schockenhoffa posebno mjesto zauzima njegova knjiga *Grundlegung der Ethik*. Ta knjiga je svojevrsan moralni priručnik suvremene katoličke moralne teologije koji utemeljuje moralnu teologiju ili teološku etiku kao relevantnu i za opće humani moral u društvu i kulturi. Knjiga se sastoji od Uvoda i dvaju velikih dijelova. Uvod (17-54) progovara o temeljnim usmjerenjima knjige, tematizira i razjašnjava ponajprije temeljnu terminologiju i pojmove kao što su etika, etos i moral (21-24), zatim ističe zadaću etike unutar teologije, osobito spram teološke antropologije, koja se sastoji u ispravnom čovjekovu moralnom djelovanju, a to djelovanje se promatra u svjetlu vjere i razuma (27-34). U tom kontekstu Schockenhoff analizira odnos teološke etike s njezinim susjednim ili bliskim disciplinama (*Nachbardisziplinen*). To je ponajprije filozofska etika, a unutar nje aristotelovsko-tomistička etika zauzima središnje mjesto (35-41). Važan je i odnos teološke etike s biblijskom egzegezom jer je kršćanski moral u svojoj biti biblijski moral, tj. moral kraljevstva Božjeg i moral Isusova Govora na Gori (42-48). Koncilska obnova moralne teologije zahtijeva da se izlaganje kršćanskog morala poveže dublje i te-

meljitije s dogmatskom teologijom, stoga autor analizira i odnos teološke etike s dogmatskom teologijom, a je ta povezanost prisutna također i u tzv. Tübingenškoj školi XIX. stoljeća (48-54).

Prvi dio knjige nosi naslov *Tugendlehre* i sastoji se od triju poglavlja (55-408). Pojmovi *krepost* i *zakon* suvremenom čovjeku su već podosta strani i nerado ih sluša i o njima govori. Autor upravo ističe etiku kreposti kao početnu točku čovjekova moralnog djelovanja uopće (55-58). Prvo poglavlje prvog dijela knjige nosi naslov *Tugendethische Entwürfe der Gegenwart* (59-78). Ideja dobra stoji kao ključna ideja razvoja etike kreposti i kreposti uopće. Razrađuje se govor o ideji dobra u stožernim krepostima aristotelovske etike bez obzira je li riječ o kreposti u singularu ili krepostima u pluralu (59-64). Ideja dobra stoji i u Kantovoj etici kao etika trebanja (*Sollen*) i prevladava u protestantskoj moralnoj teologiji (64-67). Schockenhoff donosi sjajnu sintezu ideje dobra u etici i pomake naglasaka u različitim povijesnim epohama sve do moderne filozofske etike (70-76).

Drugo poglavlje prvog dijela nosi naslov *Tugenden als Wege vernunftgemäßer Lebenspraxis: die philosophische Perspektive* (79-174). Kreposti kao put ljudske sreće, kao jačanje karaktera, kao životni moto onoga *biti čovjek*,

kao konačan cilj čovjekova ponašanja i djelovanja, kao čovjekov *habitus* – velike su teme koje autor razvija u tom poglavlju (83-93). Aktualna tema svakako je socijalni angažman moralnih kreposti. Moralne kreposti čine jezgru iz koje izvire čovjekov socijalni i društveni angažman i svako moralno-etičko djelovanje u konkretnim prilikama i okolnostima (117-128). Treće poglavlje prvog dijela nosi naslov *Tugenden als Grundhaltungen des Glaubens: die theologische Perspektive* (175-408). Filozofska recepcija pojma *kreposti* vodi nas preko crkvenih otaca i skolastičkih teologa do teološke recepcije pojma *kreposti* (175-177). Pojam *krepost* doživio je znatnu transformaciju kroz Bibliju, napose u Novom zavjetu, iako se kao pojam rijetko susreće u Novom zavjetu (180-183). Autor donosi i teološku recepciju pojma *kreposti* u ekumenskoj perspektivi (196-233), ali se orijentira u najvećoj mjeri na strukturu biblijskih pojmova *vjere, nade i ljubavi* (233-332). Teološko-etičko razumijevanje božanskih kreposti vjere, nade i ljubavi zauzima središnje mjesto u ovoj knjizi. Schockenhoff donosi tradicionalni moralni nauk o teologalnim krepostima, ali ga tumači biblijskom teologijom i egzegezom, a svaku krepost analizira zasebno. Najviše se osvrće na božansku krepost ljubavi, gdje donosi prvo pojam ljubavi u sinoptičkim evanđeljima (292-310), zatim pojam ljubavi u pavlovskoj teologiji (311-318) i pojam ljubavi u ivanovskoj teologiji (318-332). Ivanovska teologija razvit će svoju *agape*-teologiju u

korelaciji sa spoznavanjem Boga. Poznavati Boga znači poznavati Božju ljubav u Kristu, jedinom objavitelju samoga Boga (usp. Iv 1,18). Ta spoznaja Boga ima izvor u ispovijesti »Bog je ljubav« (1 Iv 4,8.16). To je na neki način »definicija« Boga. Ona je eshatološka objava Božje ljubavi u i kroz Isusa Krista. Rečenica »Bog je ljubav« kazuje da trojstveni Bog u poslanju svojeg Sina objavljuje spasnosnu ljubav na konačan i definitivan način svakome čovjeku (318-319).

Drugi dio knjige nosi naslov *Normtheorie* (409-768) i sastoji se od dva-ju velikih poglavlja. Taj drugi dio više je praktične naravi i odnosi se na konkretnu primjenu onoga što nalazimo u prvom dijelu knjige. Autor želi povezati etiku kreposti s moralnim normama, odnosno čovjekovu moralnu spoznaju s konkretnim etičkim djelovanjem. Izlaže tradicionalan kršćanski nauk o naravnom moralnom zakonu ili etici koji je prevladavao u aristotelovskotomističkoj koncepciji sve do naših dana, a danas je gotovo zamijenjen normativnom etikom moderne filozofije (409-419). Prvo poglavlje drugog dijela nosi naslov *Das moralische Gesetz als Anordnung der Vernunft: die philosophische Perspektive* (420-673). Schockenhoff izlaže racionalnost praktičnog moralnog suda u donošenju moralnih odluka u jednoj horizontalnoj varijanti jer je riječ o donošenju moralnih odluka iz čisto filozofske spoznaje, tj. razumne spoznaje, ali koja nije lišena objektivnih moralnih normi koje proizlaze iz

naravnog zakona (420-43). Važan je ontološki status moralnog suda kao adekvatnog iskaza konkretnog moralnog djelovanja, i time se suprotstavlja onim stavovima koji niječu objektivne moralne norme (432-450). Uz ontološki status vezan je i epistemološki status kao moralni sud praktične spoznaje i djelovanja, tj. iz onoga *biti* i *morati* (*Sein* i *Sollen*) i iz razlike toga dvoga (460-466). U tome kontekstu važan je i odnos između dobra i prava (*Das Gute und das Rechte*) jer je riječ o utemeljenju moralnih normi kako iz filozofske tako i iz teološke vizure (529-555).

Schockenhoff će donijeti razne teorije o utemeljenju moralnih normi suvremene filozofske etike, napose one Charlesa Taylora i Alasdaira McIntyrea, osobito o pojmu pravednosti u horizontu Dobrog (*Das Gute im Horizont des Guten*). S tom raspravom vezana su kontroverzna pitanja kao što su značenje objektivnog morala i etike situacije. Objektivni moral otvara pitanje odnosa između objekta i nakane tj. onoga što se u tradicionalnoj moralnoj teologiji naziva *finis operis* i *finis operantis*. Analiza »moralnog objekta« kreće se u smjeru personalističkog morala, tj. morala zasnovanog na primatu svrhe djelatnog subjekta, što je ujedno i jedna od najraširenijih struja u suvremenom promišljanju morala i moralnog djelovanja, ali to nije nužno apsolutna novost u kršćanskoj moralnoj tradiciji, jer takvu tezu nalazimo već i kod sv. Tome Akvinskog (573-590).

Schockenhoff u tome kontekstu posvećuje dosta pažnje temi moralno indiferentnih čina. Tu se postavlja temeljno pitanje: Postoje li ljudski čini koji nisu ni dobri ni loši? Autor će istaknuti da se to pitanje već nalazi u *Etici* Petra Abelarda, a razvijeno je naravno kod Akvinca, koji pravi razliku između teorijske i praktičke razine ljudskog djelovanja. Neki ljudski čini jesu i mogu biti moralno neutralni (kao primjerice bezazlena šetnja, planinarenje, itd.), a neki ljudski čini osobito na praktičnoj razini učinjeni svjesno i slobodno nisu moralno neutralni. U svjetlu vjere i Božje objave uvijek stoji pred nama poziv apostola Pavla: »Ili jeli, ili pili, ili drugo što činili, sve na slavu Božju činite« (1 Kor 10,31; 639-673).

Drugo poglavlje drugog dijela knjige nosi naslov *Die Freundschaft des Menschen mit Gott als Ziel des Gesetzes: die theologische Perspektive* (674-768). U Starom zavjetu prijateljstvo s Bogom izraženo je kroz ideju Saveza. Čovjek je pozvan čuvati i izvršavati Božji zakon, Božje zapovijedi, a u Novom savezu taj Božji zakon je uosobljen, personificiran u osobi Isusa Krista. Osoba Isusa Krista zakon je i norma kršćanskog morala i moralnog djelovanja kršćanina. Naglasak je stavljen na unutrašnjost čovjekova bića, a ta unutrašnjost je njegova proklamacija u čovjekovu bitku, koji se obnavlja sakramentalnom milošću, jer je napisan ne na pločama kamenim, nego na pločama od mesa, u srcima (usp. 2 Kor 3,3; 681-704). Schockenhoff će po-

sebno naglasiti značenje i ulogu Duha Svetoga u životu kršćanina (*Das Gesetz des neuen Bundes als Gnade des Heiligen Geistes*, 736) te dovesti u usku vezu moralnu teologiju i pneumatologiju, analizirajući odnos između zakona i evanđelja kod Martina Luthera (742-745), zatim u djelima Calvina i Melanchthona

(745-750), kod Karla Bartha (750-754), a zaključit će knjigu govorom o posljednjem cilju: vječnom životu u zajedništvu s Bogom (754-768).

Od 769. stranice do 777. nalazi se osobni registar, a od 778. stranice do 791. kazalo pojmova.

Tomislav Smiljanić

Eberhard SCHOCKENHOFF, *Die Bergpredigt. Aufruf zum Christsein*, Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2014., 302. str.

Knjiga *Die Bergpredigt* sastoji se od dvaju dijela. Prvi dio počinje Uvodom i ima četiri tematske cjeline, a drugi dio ima jedanaest tematskih cjelina. Čitava knjiga obrađuje Isusova blaženstva i njegov tzv. Govor na gori u svjetlu moralne teologije i antropologije i značenja koje blaženstva imaju za kršćanski moralni nauk i život. Već u Predgovoru autor iznosi ključnu hermeneutičku rečenicu: »U središtu kršćanstva ne stoji religiozna ili filozofska ideja ili program, nego živa osoba Isusa Krista« (9).

Prvi dio knjige nosi naslov *Exegetische und theologische Grundlagen* (17-123) i počinje Uvodom: *Die Provokation der Bergpredigt* (17-19). Prva tematska cjelina naslovljena je *Name, Form und Aufbau der Bergpredigt* (20-29). Egzegeza je polazišna točka tumačenja blaženstava i samo ona daje ispravan pravac moralnim iskazima Isusova Govora na gori (29). Autor se isključivo ovdje oslanja samo na Mt 5-7 bez usporedbe s Lukinim evanđeljem.

Druga je tematska cjelina naslovljena *Theologische Auslegungsmodelle der Bergpredigt* (30-78). U njoj se donosi etika Isusa Krista u usporedbi sa starozavjetnom etikom (30-31), zatim temeljne odrednice tumačenja blaženstava u ranoj Crkvi, napose kod Justina, Origena, Hipolita i u spisu *Didache* (21-34). Schockenhoff će donijeti i nauk Tome Akvinskoga o blaženstvima s naglaskom na ulogu Duha Svetog u životu kršćanina, napose Akvinčev govor o novom Savezu kao o »novom zakonu duha« (36-37). Također Isusova blaženstva imaju važnu ulogu u etici Martina Luthera i u protestantizmu (40-41) s naglaskom na teologiju milosti, koja stoji u središtu Lutherove teološke misli. Isus Krist je ispunjenje Zakona i svih Božjih starozavjetnih obećanja, a blaženstva su prije svega obećanja iz kojih proizlaze normativne upute za moralni život. Ona su također i poziv na nasljedovanje Krista: autor se tu poziva na br. 16 encikli-